

Received 19.10.2021	Review	JOTS
Accepted 06.12.2021		6/1
Published 01.01.2022		2022: 214-220

Böler, T. Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi, İstanbul: Kesit Yayınları, 2021, ss. 296. ISBN: 978-605-7898-80-7

Ayşe ERYILMAZ*

Düzce University (Düzce/Turkey)
E-mail: ayseeryilmaz.4119@gmail.com

Tanıtımını yapacağımız Tuncay Böler'in eseri son beş yıl içerisinde ses bilgisi alanında kaleme alınan eserler arasında yer almaktadır. Esere yazarın kısa bir biyografisi ile giriş yapılmıştır. Biyografide (s. 6) yazarın hayatı ve diğer eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin devamında *İçindekiler* (s. 7-14) bölümü, *Sunuş* (s. 15-16) bölümü ve *Kısaltmalar ve İşaretler* (s. 17-18) bölümü yer almaktadır. Hazırlıklarına hâlâ devam edilen *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi* dizisi hakkında bilgi verilerek ve eserin bu dize içerisindeki yerine değinilerek *Sunuş* bölümüne başlanılmıştır.

Ses bilgisinin diğer dil bilgisi alanlarıyla kısa bir mukayesesi yapıldıktan sonra eserin hazırlanış aşamalarından ve bu aşamada karşılaşılan bazı sorunlardan bahsedilmektedir. *Kısaltmalar ve İşaretler* bölümünde ise eserde kullanılan işaretler ve kısaltmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Dil Bilgisi (s. 19-24) çalışmanın ilk bölümüdür. Bölümde dil bilgisi türleri ile alt dalları incelenmiştir. *Genel Dil Bilgisi* ve *Özel Dil Bilgisi* dil bilgisi türü olarak, *Ses Bilgisi/Fonetik*, *Biçim Bilgisi/Morfoloji*, *Sözdizimi/Sentaks*, *Anlam Bilgisi/Semantik*, *Sözlük Bilgisi/Leksikoloji*, *Lehçe Bilgisi/Diyalektoloji* ve *Köken Bilgisi/Etimoloji* de dil bilgisi alt dalları olarak ele alınmış ve terim anlamlarıyla açıklanmıştır. *Türkçenin Ses Bilgisine Dair Bazı Temel Kaynaklar* alt başlığında da dil bilgisi ile ilgili kırk altı çalışmanın bibliyografik künyesine yer verilmiştir.

* ORCID ID: 0000-0003-0265-414X.

Ses Bilgisi (s. 25-54) bölümünde ses bilgisinin alt başlıkları olan *Söyleyiş Ses Bilgisi*, *Akustik Ses Bilgisi* ve *İşitsel Ses Bilgisi* hakkında bilgi verilmiştir. *Ses*, *Ses Organları*, *Harf ve Alfabe* ile *IPA* alt başlıklar halinde açıklanmıştır. *Uluslararası Ses Abecesi* başlığında seslerin çıkış yerleriyle ilgili bilgiler verilmiş ve tablolarla görselleştirilmiştir. *Ses birim* ve *parçalı ses birim* terimleri açıklanmıştır. *Türkçe'nin Sesleri* (s. 29-47) başlığında *Ünlüler* ve *Ünsüzler* ele alınmıştır. *Ünlüler* (s. 29-39) kısmı, *Dudakların Durumu Bakımından Ünlüler*, *Alt Çenenin Durumu Bakımından Ünlüler*, *Dilin Durumu Bakımından Ünlüler* ve *Çıkış Süresi Bakımından Ünlüler* şeklinde alt başlıklara ayrılarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmış ve örneklendirilmiştir:

Ünlüler

Dudakların Durumu Bakımından Ünlüler

Düz Ünlü: a, e, ı, i

Yuvarlak Ünlü: o, ö, u, ü

Alt Çenenin Durumu Bakımından Ünlüler

Geniş Ünlü: a, e, o, ö

Dar Ünlü: ı, i, u, ü

Dilin Durumu Bakımından Ünlüler

Ön Ünlü: e, i, ö, ü

Art Ünlü: a, ı, o, u

Çıkış Süresi Bakımından Ünlüler

Uzun Ünlü: AT *āt* 'ad', AT *tōrt* 'dört', /*sōle-*/ < söyle-

Kısa Ünlü: *yılan* < *ılan*, *sıtma* < *ısıtma*

Ünsüzler (s. 39-47), ise *Boğumlanma Noktaları Bakımından Ünsüzler*, *Titreşim Bakımından Ünsüzler*, *Süreklilik ve Süreksizlik Bakımından Ünsüzler*, *Ağız ya da Burun Karşıtlığı Bakımından Ünsüzler* ve *Yarı Ünlü* şeklinde alt başlıklara ayrılarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Ünsüzler

Boğumlanma Noktaları Bakımından Ünsüzler

Çift Dudak Ünsüzleri: /b/, /m/, /p/

Diş Ünsüzleri: /d/, /n/, /s/, /t/, /z/

Diş-Dudak Ünsüzleri: /f/, /v/

Dış Eti-Damak Ünsüzleri: /c/, /ç/, /j/, /ş/

Ön Damak Ünsüzleri: /g/, /ğ/, /k/, /l/, /r/, /y/

Art Damak Ünsüzleri: /g/, /ğ/, /k/

Gırtlak Ünsüzü: /h/

Titreşim Bakımından Ünsüzler

Titreşimli Ünsüzler: /b/, /c/, /d/, /g/, /ğ/, /j/, /l/, /m/, /n/, /r/, /v/, /y/, /z/

Titreşimsiz Ünsüzler: /ç/, /f/, /h/, /k/, /p/, /s/, /ş/, /t/

Süreklilik ve Süreksizlik Bakımından Ünsüzler

Sürekli Ünsüzler: /f/, /ğ/, /h/, /j/, /l/, /m/, /n/, /r/, /s/, /ş/, /v/, /y/, /z/

Süreksiz Ünsüzler: /b/, /c/, /ç/, /d/, /g/, /k/, /p/, /t/

Ağız ya da Burun Karşıtlığı Bakımından Ünsüzler

Ağız Ünsüzleri: /b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /h/, /j/, /k/, /l/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /v/, /y/, /z/

Burun (Geniz) Ünsüzleri: /m/, /n/

Yarı Ünlü: /ğ/, /y/

Ünsüzlerin Sınıflandırılmasındaki Farklılıklar başlığında bu konudaki mevcut bakış açılarına değinilmiştir. Bölümün son altı sayfasında (s. 49-54) alanyazına ait bazı çalışmalardan elde edilen bilgiler tablo şeklinde görselleştirilmiştir.

Türkçenin Ses Özellikleri (s. 55-84) bölümü *Türkçenin Ünlüler Bakımından Ses Özellikleri* ve *Türkçenin Ünsüzler Bakımından Ses Özellikleri* şeklinde ikiye ayrılmış ve çeşitli eserlerden elde edilen örneklerle açıklanmıştır. *Ses Bilgisel Çözümleme Örnekleri* alt başlığında (s.78-83) ise Şevket Rado'nun *Eşref Saati* eserinden alıntılanan "Filozof diyor ki: 'Yaşama zevkünden ne kastettiğini anlamanın en kısa yolu insanların nasıl yemek yediklerine, daha doğrusu yemekler karşısında aldıkları vaziyete bakmaktır.'" cümlesindeki sözcükler incelenmiştir. Aşağıda örnek olarak verilen *filozof* sözcüğü bu incelemelerden bir tanesidir:

Filozof

Türkçe değildir.

Türkçede /f/ ünsüzü bulunmaz.

Türkçede /o/ ünlüsü ilk hecede bulunabilir.

Sözcükte artlık-önlük uyumu (büyük ünlü uyumu) ve düzlük-yuvarlaklık uyumu (küçük ünlü uyumu) yoktur.

Sözcük Fransızcadan [TT filozof < Fr. philosophe] dilimize geçmiştir.

Cümledeki diğer sözcüklerin de *filozof* sözcüğü gibi ses bilgisinin yanı sıra biçim bilgisi ve köken bilgisi açısından da incelenmiş olmaları okuyucunun dil bilgisi hâkimiyetini olumlu yönde etkilemektedir.

Ses Dizimi (s. 85-101) bölümü *Ses Uyumları* ve *Seslerin Birleşmesi* şeklinde ikiye ayrılmıştır. Ses uyumları *Ünlü Uyumu*, *Ünsüz Uyumu* ve *Ünlü-Ünsüz Uyumu* olmak üzere üç tanedir. Söylem esnasında dilin ve dudağın durumuna bağlı olarak belirlenen *Ünlü Uyumları*, *Artlık-Önlük Uyumu* ve *Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu* şeklinde ikiye ayrılmıştır. *Ünsüz Uyumu* söylem esnasındaki titreşim özelliğine dayalıdır ve titreşimli-titreşimli veya titreşimsiz-titreşimsiz şeklinde olduğu belirtilmiştir. Boğumlanma noktaları açısından hem ön damak hem de art damak ünsüzü olan /k/, /g/ ve /ğ/ ses birimin sözcüklerde ön damak-ön damak veya art damak-art damak şeklinde yer almasının da *Ünlü-Ünsüz Uyumu* olduğu ifade edilmiştir. İncelenen eserlerden elde edilen örnekler farklı diller ile fonetik açıdan karşılaştırılmış ve seslerin bir araya gelişi değerlendirilmiştir.

Seslerin Birleşmesi başlığında ise Türkçedeki hece/seslem çeşitleri *Bir Ünlü ile Kurulan Heceler*, *Ünlü + Ünsüz Biçimindeki Heceler*, *Ünsüz + Ünlü Biçimindeki Heceler*, *Ünsüz + Ünlü + Ünsüz Biçimindeki Heceler*, *Ünlü + Ünsüz + Ünsüz Biçimindeki Heceler* ve *Ünsüz + Ünlü + Ünsüz + Ünsüz Biçimindeki Heceler* şeklinde alt başlıklara ayrılıp örneklendirilmiştir.

Ses Olayları (s. 102-270) bölümü eser içerisindeki en kapsamlı bölümdür. Ses olaylarının tanımı ve açıklaması ile giriş yapıldıktan sonra eş zamanlı ve art zamanlı incelemeye uygun örnekler verilmiştir. Ön seste, iç seste ve son seste gerçekleşen ses olayları ile ilgili örnekler verilirken standart dilin yanı sıra konuşma dilinden ve ağızlardan da yararlanılmıştır. Ses olaylarının sınıflandırılması ile ilgili alanyazındaki görüş farklılıklarına değinilmiştir. *Ünlülerle İlgili Ses Olayları*, *Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları* ve *Ünlü-Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları* şeklinde üç ana başlığa ayrılan ses olayları aşağıdaki gibi sınıflandırılmış ve alt başlıklara ayrılmıştır:

Ses Olayları

Ünlülerle İlgili Ses Olayları

Türeme ve Düşme: TT *istop* < İng. *stop* (türeme), *yanlış* < *yanılış* (düşme)

Ünlü Değişmeleri

Önlüleşme: TT *bünye* < Ar. *bunye*

Artlılaşma: */barabar/* < *beraber*

Daralma: */gelmiyen/* < *gelmeyen*

Genişleme: */çağar-/* < *çağır-*

Yuvarlaklaşma: */sabur/* < *sabır*

Düzleşme: TT *çarşı* < Far. *çār+sū*

Kısalma: TT *hayat* < Ar. *ḥayāt*

Uzama: */dōru/* < *doğru*

Ünlü Çatışması: *şiir, saat*

Ünlü Kaynaşması: *nasil* < *ne asıl*, *şura* < *şu ara*

Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

Türeme ve Düşme: TT *mavi* < Ar. *mā'ī* (türeme), *getir-* < *keltür-* (düşme)

Ünsüz Değişmeleri

Ünsüz Tekleşmesi: TT *kasap* < Ar. *kaşşāb*

Ünsüz İkizleşmesi: */eşşik/* < *eşik*

Titreşimlileşme: */berşembe/* < *perşembe*

Titreşimsizleşme: */çatır/* < *çadır*

Akıcılaşma: */beyen-/* < *beğen-*

Sızıcılaşma: TT *hoşaf* < Far. *ḥoş+āb*

Patlayıcılaşma: */çarçaf/* < *çarşaf*

Ağızsılaşma: */soğra, soyra/* < *soñra*

Burunsulaşma: */mayram/* < *bayram*

Dudaksılaşma: *kambur* < *kanbur*

Ünsüz Kaynaşması: *sabiña* < *sabınga*, *batsıkiña* < *batsıkinga*

Ünsüz Ayrışması: */dengiz/* < *deñiz*, */sanga/* < *saña*

Ünlü-Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

Göçüşme: TT *çeyrek* < Far. *çār+yek*, TT *mintan* < Far. *nīm+ten*

Benzeşme: */günnük/* < *günlük*, *pembe* < *penbe*

Aykırılışma: TT *aktar* < Ar. *ʿaṭṭar*, TT *tandır* < Far. *tennūr*

Hece Düşmesi: *öğleyin* < *öğleleyin*

Büzülme: */müdāle/* < *müdahale*, */kāt/* < *kâğıt*

Yukarıda sadece birkaç tanesine yer verilen ses olaylarıyla ilgili örnekler, art zamanlı incelemelerde, alıntı sözcüklerde, standart dilde, konuşma dilinde ve ağızlarda kullanılan sözcüklerde ve ön seste, iç seste ve son seste gerçekleşmesine göre kategorize edilmiştir. Örneklerin sadece standart dille sınırlı bırakılmaması konuşma dili ve ağızların, alıntı sözcüklerin incelenmiş olması ve art zamanlı incelemelerin yapılması örneklerin çeşitliliğini, konunun anlaşılabilirliğini ve çalışmanın kapsamını arttırmıştır.

Ses Olayları Çözümleme Örnekleri (s. 241-248) başlığında bir sözcükteki ses değişikliklerinin birden fazla ses olayına denk geldiği belirtilmiş ve otuz iki sözcük aşağıdaki ‘*hemen*’ sözcüğünde olduğu gibi ses bilgisi, biçim bilgisi ve köken bilgisi açısından örnek olarak incelenmiştir:

TT *hemen* < Far. *hemān*

Sözcükte */-ā-/* ünlüsü */-e-/*’ye gelişirken hem kısalmış hem de önlüleşmiştir. Yani, **ünlü kısalması** ve **önlüleşme** meydana gelmiştir: */-e-/* < */*-a-/* < */-ā-/*. Söz konusu ses olayları [tam, ilerleyici, uzak] **benzeşme** temelinde oluşmuş, böylelikle sözcük artlık-önlük uyumuna girmiştir.

Parçalar Üstü Ses Birimleri bölümünün son alt başlığıdır. Bu başlık altında *Vurgu*, *Süre*, *Kavşak* ve *Durak*, *Ton*, *Ezgi* ve *Odaklama* kavramları açıklanmış ve verilen örnek cümleler ile pekiştirilmiştir.

Örnekler İçin Taranan Eserler ve Kısaltmaları (s. 271-290) bölümünde ilk üç bölüm hariç diğer bölümlerde yer verilen örnekleri elde etmek için incelenen ve atıf yapılan iki yüz yetmiş yedi eserin bibliyografik künyesine yer verilmiştir.

Kaynaklar (s. 291-296) bölümünde örnekler için incelenen eserler dışında eserin hazırlanışında yararlanılan ve eser içerisinde de atıfta bulunulan yetmiş üç çalışmanın bibliyografik künyesine yer verilmiştir.

İncelenen çalışma, *Sunuş ve Kısaltmalar ve İşaretler* bölümü ile birlikte *Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi* konusunun ele alındığı toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla *Dil Bilgisi*, *Ses Bilgisi*, *Türkçenin Ses Özellikleri*, *Ses Dizimi*, *Ses Olayları*, *Örnekler İçin Taranan Eserler ve Kısaltmaları* ile *Kaynaklar*

şeklinde başlıklandırılmıştır. Başlıklardan da anlaşıldığı gibi *Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi* konusu incelenirken *Dil Bilgisi* bölümünden itibaren dilin art zamanlı ve eş zamanlı gelişimi göz önünde bulundurulmuş ve etkileşimde olduğu dillerle karşılaştırılarak genelden özele bir yaklaşımla ele alınmıştır. Standart Türkiye Türkçesinin yanı sıra sözcüklerin konuşma dilindeki ve ağızlardaki kullanımları da incelenmiş ve örneklendirilmiştir.